

PLANIRANJE, OSTVARIVANJE I EVALUACIJA TEMELJNIH KVALITETA RADA UČENIKA U EFIKSANOJ RAZREDNOJ NASTAVI

PLANNING, IMPLEMENTATION AND EVALUATION OF BASIC QUALITIES OF PUPILS' WORK IN EFFICIENT CLASS TEACHING

Mile Ilić

Rezime: U radu je (prvi put) eksplicirano sedam kriterija vaspitno-obrazovne efikasnosti razredne nastave.

Identifikovano je i objašnjeno šest procesualnih i četiri ishodišna temeljna (ključna, kritična) kvaliteta rada učenika u efikasnoj razrednoj nastavi.

Klasifikovani su modeli efikasne razredne nastave.

Temeljni kvaliteti rada učenika detaljnije su rasvijetljeni u okviru stadija mikroplana efiksane razredne nastave u obrnutom dizajnu.

Razmatrane su mogućnosti ostvarivanja planiranih ključnih kvaliteta rada učenika u efikasnoj razrednoj nastavi.

Poseban prostor je posvećen predstavljanju tehnika i mjernih instrumenata formativne evaluacije temeljnih kvaliteta rada učenika u efikasnoj razrednoj nastavi.

Ključne riječi: temeljni kvaliteti rada učenika, kriteriji efikasnosti razredne nastave, stadiji mikroplana efiksane razredne nastave u obrnutom dizajnu, uobičajena (tradicionalna) nastava, inovativna nastava, formativna i sumativna evaluacija, mjerni instrumenti

Abstract: This paper (for the first time) explicates seven criteria for educational efficiency of class teaching. Six procedural and four source and basic (key, critical) qualities of pupils' work in efficient class teaching have been identified.

Models of efficient class teaching have been classified.

Basic qualities of pupils' work have been further explained in relation to stages of micro plan of efficient class teaching in inverse design.

Possibilities for achievement of planned key qualities of pupils' work in efficient class teaching have been studied. A special space is dedicated to presenting of techniques and measurement instruments of formative evaluation of basic qualities of pupils' work in efficient class teaching.

Key words: key qualities of pupils' work, criteria of efficiency in class teaching, stages of micro plan in efficient class teaching in inverse design, common (traditional) teaching, innovative teaching. Formative and summative evaluation, measurement instruments

KRITERIJI VASPITNO-OBRAZOVNE EFIKASNOSTI RAZREDNE NASTAVE⁴

Nivo vaspitno-obrazovne efikasnosti bilo kog didaktičkog sistema (modela, varijante) razredne nastave može se procjenjivati prema sljedećim kriterijima:

1. istinska (personalna, socijalna, itd.) *prihvaćenost* svakog učenika;
2. *ugodnost* okruženja (stepen prijatnosti emocionalne atmosfere i nenasilne komunikacije) u odjeljenju;
3. *ravnopravnost* (partnerstvo) učešća svih učenika i nastavnika u odlučivanju o bitnim pitanjima pripremanja, realizacije i vrednovanja vaspitno-obrazovnog rada učenika;
4. *individualizacija* učenja i stvaralaštva prema nivoima znanja, sposobnosti, interesovanja i ostalih potencijala;
5. optimalna *socijalizacija* individualiteta;
6. *djelotvornost poučavanja* temeljenog na optimalizovanim očekivanim ishodima učenja i prihvatljivim dokazima da su temeljni kvaliteti rada učenika ostvareni i
7. *usvojenost znanja* i razvijenost umijanja, navika i sposobnosti u sferi trajnog razumijevanja.

TEMELJNI KVALITETI RADA UČENIKA⁵

Temeljne (ključne, kritične) kvalitete rada učenika možemo svrstati u dvije grupe: procesualne i ishodišne.

a) *Procesualni kvaliteti rada učenika i nastavnika tokom nastave su:*

---

⁴ Kada jedan učitelj (nastavnik, profesor) izvodi nastavu iz svih predmeta (ili vaspitno-obrazovnih područja) u jednom odjeljenju („razredu“), riječ je o razrednoj nastavi. Takva nastava izvodi se u prvoj trijadi devetogodišnje škole (I, II, III razred). U drugoj trijadi (IV, V, VI razred) konceptijski je predviđena razredno-predmetna nastava u kojoj bi većinu predmeta realizovao jedan nastavnik, a nastavu iz ostalih predmeta izvodili bi predmetni nastavnici određenih stručnih profila (stranog jezika, umjetničkih predmeta, vjeronauke, itd.). Međutim u školskoj praksi, u većini slučajeva u IV razredu je razredna nastava, u V razredno-predmetna I i u VI razredu predmetna nastava.

⁵ Prema: Phil Schlechty – <http://www.middleweb.com/schlechty.html>

1. zaštićenost od neželjenih posljedica početnih neuspjeha (pošto su učenici više zainteresovani kad mogu pokušati raditi zadatak bez sramote, kazne ili inferiornosti);
2. upoznatost sa jasnim i zanimljivim standardima (učenici vole da znaju šta se tačno od njih očekuje i kako se ta očekivanja vežu sa nečim do čega im je stalo);
3. udruživanje (obzirom da je učenicima zanimljiviji rad koji dozvoljava ohrabruje ili podržava prilike za međusobno zavisani rad sa drugima);
4. inovativnost i raznolikost (učenike više interesuje rad u kome su permanentno izloženi novom načinu rada);
5. mogućnost izbora varijante aktivnosti ili načina rada čime učenici demokratski postaju odgovorni partneri koji imaju određeni nivo kontrole nad onim što rade, te rade sa većom predanošću;
6. organizacija informacija i znanja na jasan i dostupan način.

b) Ishodišni temeljni kvaliteti rada učenika, tj. rezultati, mjerljiva postignuća su:

1. fokusiranje aktivnosti na proizvod ili izvedbu značajnu za njih;
2. sadržaj i bit – usvojenost bitnih (ključnih) nastavnih sadržaja, što ukazuje na nivo usvojenog znanja, razvijenost umijanja, navika i sposobnosti.
3. potvrda značaja performansi (učenici su motivisaniji kad im relevantne osobe (nastavnici, kolege, roditelji) daju do znanja da oni misle da je učenički rad važan (u što se mogu uvjeriti uvidom u portfolio) i
4. originalnost u izvršavanju zadataka koji imaju stvarne posljedice, što dovodi do poboljšanja motivacije, a trivijalni, beznačajni i neprirodni zadaci ne uzimaju se ozbiljno sa interesovanjem.

MODELI EFIKASNE RAZREDNE NASTAVE⁶

Opšte značenje riječi *model* je uzor, prototip, predložak. U najširem značenju „model je prikaz koji odražava ili na neki način odslikava i ilustruje strukturu odnosa za koje se zna ili pretpostavlja da postoje u stvarnosti“ (Pedagoški leksikon, 1996:295) ili u teoriji. „Sve ono što ima neki odraz u realnoj stvarnosti (ili pak zamišljenoj, kao teorija na primjer) može se smatrati modelom jer služi kao objekat istraživanja radi upoznavanja originala“ (Stevanović, 2000:93). U didaktičkom modelovanju se razvija, pokazuje i objašnjava nova projekcija (skica, mikroplan, scenario, pripreme, itd.) odnosa u nastavi po uzoru na iskustveno/eksperimentalno provjereni uzor ili pak, u teorijskim osnovama obrazloženi ilustrativni primjer izvođenja efikasne nastave.

Između pojmova didaktički (nastavni) sistem, nastavna strategija, mikrostrategija s jedne strane i didaktički model (mikroplan, projekcija nastavnog rada, slika toka nastave, itd.) s druge, postoje sličnosti i izvjesne razlike. U didaktičkom sistemu uspostavljene su čvrste, determinističke međuzavisne veze i odnosi između činilaca i ostalih elemenata strukture nastave, čija je postojanost takvim relacijama potpuno uslovljena. U didaktičkom modelu postoje uspostavljeni odnosi između njegovih faktora, elemenata, ali su veze među njima elastičnije i fleksibilnije. Dakle, strukture istoimenog didaktičkog (nastavnog) sistema i didaktičkog nastavnog modela su slične, ali je čvrstina veza i odnosa među njihovim elementima različita. Zato je, možda, na ovom nivou informisanosti i (ne)obučenosti većine nastavnika za efikasnu nastavu prikladnije govoriti o modelima takve nastave.

Efikasan je svaki model razredne nastave koji se ostvaruje po uzoru na teorijski zasnovan i praktično provjeren mikroplan nastavnog rada u kome se odnosi njegovih neposrednih učesnika stalno stimulišu i podržavaju prihvaćenost i uključenost svakog učenika u zajedničko, individualizovano i interaktivno učenje i djelotvorno poučavanje radi ovladavanja znanjima, umijenjima, navikama i sposobnostima do ličnog maksimuma svakog pojedinca i svih učenika u odjeljenju.

Prema dominirajućoj aktivnosti neposrednih učesnika nastave, didaktičko-metodičke modele efikasne razredne nastave klasifikujemo u dvije grupe:

---

⁶ Strukture modela potencijalno efikasne razredne nastave prikazane su u savremenim didaktičkim monografijama i univerzitetskim udžbenicima, a pregledno i sažeto u monografiji autora ovog rada *Inkluzivna nastava* (2009, 2010:160 – 175).

1. didaktičko-metodički modeli efikasne tradicionalne nastave:
  - a) efikasna predavačka razredna nastava;
  - b) efikasna predavačko-prikazivačka razredna nastava;
  - c) efikasna katehitička razredna nastava i
  - d) efikasna majeuitička razredna nastava.
2. didaktičko-metodički modeli efikasne inovativne nastave:
  - 2.1. didaktičko-metodički modeli efikasne individualizovane razredne nastave:
    - a) efikasna individualizovana razredna nastava primjenom nastavnih listića;
    - b) efikasna razredna nastava različitih nivoa složenosti;
    - c) efikasan rad učenika na zadacima različite težine;
    - d) efikasna individualno planirana razredna nastava;
    - e) efikasna razredna mikronastava;
    - f) efikasna programirana razredna nastava (razgranati model) i
    - g) efikasna kompjuterizovana razredna nastava.
  - 2.2. didaktičko-metodički modeli efikasne interaktivne razredne nastave:
    - a) efikasna interaktivna razredna nastava različitih nivoa složenosti;
    - b) efikasan rad učenika u grupama nivoa;
    - c) efikasan grupni rad učenika;
    - d) efikasna tandemska nastava;
    - e) efikasan rad učenika u okviru slagalice;
    - f) efikasan rad učenika u okviru edukacijskih radionica;
    - g) efikasna responsibilna razredna nastava;
    - h) efikasna interaktivna egzemplarna razredna nastava i
    - i) efikasna interaktivna problemska razredna nastava.
  - 2.3. ostali inovativni modeli efikasne inovativne razredne nastave:
    - a) efikasna heuristička razredna nastava;
    - b) efikasna programirana razredna nastava (linearni model);
    - c) efikasna egzemplarna razredna nastava;
    - d) efikasna problemska razredna nastava;
    - e) efikasna timska razredna nastava;
    - f) efikasna recepciona razredna nastava i
    - g) efikasna integrisana razredna nastava.

PLANIRANJE KLJUČNIH KVALITETA RADA UČENIKA U EFIKASNOJ RAZREDNOJ NASTAVI

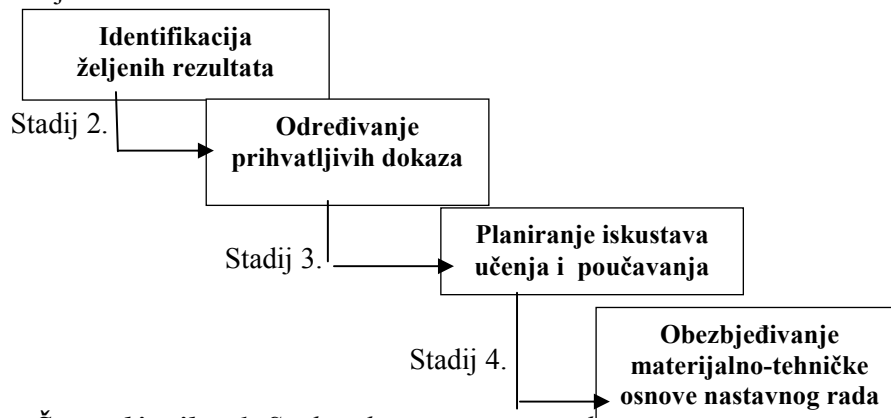
Temeljni kvaliteti rada učenika element su mikroplana ili neposredne pripreme efikasne razredne nastave u obrnutom dizajnu.

U odnosu na dosadašnje pristupe, modele i varijante operativnog planiranja ili neposrednog pripremanja nastave, *mikroplan u obrnutom dizajnu* predstavlja didaktičko-metodičku inovaciju.

Makroplan i mikroplan efikasne razredne nastave u obrnutom dizajnu u svojoj strukturi ima stadije (etape):

1. identifikacija željenih rezultata ;
2. određivanje prihvatljivih dokaza;
3. planiranje iskustava učenja i poučavanja i
4. obezbjeđivanje materijalno-tehničke osnove nastavnog rada.

Stadij 1.

Šematski prikaz 1: Stadiji plana nastavnog rada u obrnutom dizajnu

Za razliku od planiranja uobičajene (tradicionalne) nastave u kome se unaprijed zamišlja hronološki redoslijed nastavnih aktivnosti od početka do kraja nastavnog rada (uvođenje učenika u nastavni proces – obrada programskih sadržaja – ponavljanje – vježbanje – vrednovanje ishoda nastave), u planiranju efikasne razredne nastave u obrnutom dizajnu kreativno-koncepcijski kreće se od zamišljenog kraja, od završetka nastavnog procesa, obrnuto od hronološkog redoslijeda, tj. od očekivanih ishoda (rezultata) efikasne razredne nastave ka izvođenju takve nastave, a zatim ka planiranju, pripremanju i materijalno-tehničkom obezbjeđivanju takve nastave. Odatle je izveden i naziv „planiranje nastave u obrnutom dizajnu“. Četiri navedena stadija (etape, faze) mikroplana ili makroplana u obrnutom dizajnu bilo koje nastave identični su, te ćemo ih sažeto obrazložiti.

IDENTIFIKACIJA ŽELJENIH REZULTATA NASTAVNOG RADA

Željeni (očekivani) rezultati realizacije efikasne razredne su ključni obrazovno-vaspitni ishodi (znanja, umijeća, sposobnosti) koje je vrijedno razumjeti i trajno zadržati.

Šematski prikaz 2: *Prioriteti prvog stadija plana nastave u obrnutom dizajnu (prema: Dr Nancy Haas, 2005:212).*

Dakle, željeni obrazovno-vaspitni rezultati su centralni i trajni efekti ostvarivanja programa (nastavne jedinice, teme, modula, podmodula, cjelokupnog kurikulumu). Njih treba razlikovati od sadržaja i efekata nastave koje (mada nisu centralni, ključni) vrijedi znati ili onih sa kojima se vrijedi upoznati.

Planirane ideje za *trajno razumijevanje* zadovoljavaju sljedeće kriterije (koji se mogu primijeniti kao „filteri“):

1. imaju vrijednosti izvan učionice, moguće ih je kao svojinu primjenjivati cijeli život ;
2. dopiru do srži naučne discipline (pa i istoimenog nastavnog predmeta koji je iz nje didaktički izveden);
3. takve ideje (generalizacije, pojmovi, umijeća, sposobnosti, stavovi, vrijednosti) su složeni kompleksi (dostignuća nauke, tehnike, umjetnosti, itd.) koji traže razjašnjenja u nastavi (ne mogu ih učenici samostalno razumjeti, učiti) i
4. daju potencijal za pobuđivanje interesa svih učenika (uz argumentovano obrazloženje zašto su im važne).

Primjeri „trajnog razumijevanja“ nastavnih sadržaja (kao željenih rezultata u „ishodišnom“, krajnjem stadiju u obrnutom dizajnu plana) su: uvjerljiva usmena objašnjenja određenih pojava, pojmova i generalizacija, identifikacija obilježja datih fenomena, identifikacija uzroka i posljedica konkretnih događaja i procesa, rješavanje teorijskih i praktičnih problema, razlikovanja, upoređivanja, klasifikacije, analize, povezivanja, sučeljavanja, uopštavanja, procjenjivanje, prosuđivanje, zaključivanje, ilustriranje, pokazivanje, itd.

Trajno razumijevanje se ne dešava ukoliko nastavni rad nije dovoljno „dubok“, odnosno kada:

- ne istražuje ključna pitanja;
- predavanje se realizuje kroz „spominjanje“;
- nedavanje prioriteta važnim idejama i
- ne uključuje ispitivanje potrebnih dokaza da je

postignuto razumijevanje.

„Važno je znati i činiti (raditi)“ odnosi se na:

- znanja (i vještine) koja doprinose proširivanju spoznaja i
- ono što se nadovezuje na trajno razumijevanje.

Vrijedi se upoznati sa nečim ako:

- je jako interesantno i doprinosi uspješnijem učenju,
- može biti veza sa „velikim“ idejama ili temom i
- pomaže u uspostavljanju veze sa drugim idejama ili disciplinama.

Tabela 1: Primjer prioriteta prvog stadija plana efikasne razredne nastave u obrnutom dizajnu, tj. identifikacije željenih (očekivanih) rezultata u nastavnoj jedinici „Obrada basne Gavran i lisica“

1. TRAJNO RAZUMIJEVANJE	1.1. da je basna kratka alegorijska priča (jer likovi životinje imaju osobine kao neki ljudi), 1.2. da basna sadrži pouku (naravoučenije).
2. VAŽNO JE ZNATI I ČINITI	2.1. da su basni donekle slične narodne priče, narodne pjesme, poslovice, izreke, pitalice, mozgalice, jer kao narodne mudrosti sadrže pouke.
3. SA ČIME SE VRIJEDI UPOZNATI	3.1. da su poznati sakupljači basni Ezop (u svijetu), Dositej Obradović (kod nas).

Obradujući basnu u efikasnoj razrednoj nastavi, uspješan nastavnik će dati prioritet trajnom razumijevanju među željenim rezultatima

(ishodima); planiraće, pripremiti i organizovati individualizovane, interaktivne i zajedničke nastavne aktivnosti (učee, vježbovne, poučavajuće), kao na primjer:

- identifikovati osobine svakog lika (životinje) u basni i objasniti karakteristike i ponašanje ljudi (djece, mladih, odraslih) sa takvim osobinama;

- pronaći u basni riječi koje označavaju osobine i postupke likova (životinja) i razvrstati ih na pozitivne i negativne u društvu;

- otkriti i objasniti pouku basne, te pronaći rečenice u basni u kojima je ona izražena i opisati situacije u životu ljudi u kojima bi bilo korisno primijeniti otkrivenu pouku.

Ukoliko bude vremena, nastavnik će dati informacije ili kreirati vježbe u kojima će učenici usvajati sadržaje koje je još važno znati u vezi sa obrađivanom basnom (drugi segment željenih rezultata), a zatim i ono sa čime se još vrijedi upoznati (treći segment željenih rezultata). Ali, u efikasnoj razrednoj nastavi, ne daje se obrnuti redosljed prioriteta, što je jedan od preduslova planiranja racionalne i efikasne razredne nastave.

Navedeni primjer planiranja trajnog razumijevanja pri obradi basne zadovoljava prethodno istaknuta četiri kriterija ili „filtera“ određivanja prioriteta među željenim rezultatima efikasne razredne nastave. Naime, alegoričnost basne i sadržavanje pouke dva su ključna obilježja basne po kojima se ona prepoznaje stalno: a) tokom cijelog života čitaoca – učenika i ne samo u učionici; b) oni dopiru do srži teorije književnosti za djecu, metodike i nastave književnosti; c) složena su saznanja i traže razjašnjenja u nastavi i d) imaju potencijale da pobude interesovanja učenika. Zato, od tih obilježja ne može biti prioritelnije ono što je još važno znati – npr. srodne forme narodne mudrosti, niti sa čime se još vrijedi upoznati (npr. ko su sakupljači basni).

Prema očekivanim (željenim) rezultatima neophodno je planirati (imenovati) i odgovarajuće ishodišne temeljne kvalitete rada učenika. Oni će biti na određenom stepenu potvrđivani dokazima (rezultatima) tokom efikasne razredne nastave.

ODREĐIVANJE PRIHVATLJIVIH DOKAZA DA SU REZULTATI NASTAVNOG RADA OSTVARENI

U okviru drugog stadija (mikro) plana nastavnog rada u obrnutom dizajnu neophodno je unaprijed odrediti (i za učenike i za nastavnika) prihvatljive dokaze da su rezultati efikasnog nastavnog rada ostvareni. To

mogu biti: jasna i potpuna usmena objašnjenja, uvjerljivi odgovori na postavljena pitanja, tačno riješen zadatak, ilustrativni novi primjeri, šematski prikaz, esej test, petominutno provjeravanje, seminarski rad, praktičan rad, kontrolni rad, niz zadataka objektivnog tipa, stvaralački rad, te ostali produkti i ostvarenja učenika (i studenata).

Prihvatljivi dokazi u uskoj su vezi sa ciljevima učenja koji sadrže trajno razumijevanje. Takvi ciljevi sadrže akcije učenika koje se mogu posmatrati (opisati, izdvojiti, uporediti, pokazati), opise zadataka koje treba uraditi, saznanja neophodna učenicima da pređu na sljedeći nivo učenja, postupke potrebne za život, pa da imaju trajnu vrijednost. Mogu se mjeriti. Precizno i jasno su formulisani. Sadrže minimalno neophodan broj riječi. Ciljevi učenja ne treba da sadrže aktivnosti nastavnika (npr. održavanje predavanja, dijeljenje materijala, raspoređivanje učenika u grupe), aktivnosti učenika (obavljanje ferijalne prakse, odlaske na ekskurziju, čitanje teksta), načine procjene (putem esej testa, rješavanje pitanja višestrukog izbora), već njihove ishode, rezultate.

PLANIRANJE ISKUSTAVA UČENJA I POUČAVANJA

Planiranje iskustava učenja i poučavanja započinje pitanjima:

- Koje aktivnosti će pomoći učenicima da steknu potrebna znanja i vještine, naročito ona u segmentu trajnog razumijevanja?
- Šta treba predavati i pokazivati, i na koji način to treba predavati, u svjetlu ciljeva i performansi?
- Koji materijali i resursi su odgovarajući pri ostvarivanju ovih ciljeva?
- Je li cjelokupan dizajn koherentan i efektivan?

Planiranje iskustava učenja i poučavanja jeste u suštini kreiranje scenarija budućih najdjelotvornijih aktivnosti učenika (učenja, vježbanja, komuniciranja, stvaralaštva, interakcije) i nastavnika (motivisanja, informisanja, objašnjavanja, poučavanja, nadgledanja, usmjeravanja, podešavanja, rukovođenja), njihovog isprepletenog redoslijeda i orijentacionog trajanja. To je, u stvari, zamišljena dinamika i struktura što efikasnije nastave, koja u fokusu ima trajno razumijevanje programskih sadržaja kao željenih rezultata. Akcenat je na iskustvenom, doživljenom, individualnom i zajedničkom učenju, međusobno podržanom saznanju u ugodnoj atmosferi. Zato se i planiraju pedagoško-psihološki utemeljeni, didaktičko-metodički operacionalizovani, željenim rezultatima prikladni sistemi, modeli i varijante inovativne nastave (sa odgovarajućim oblicima, metodama i sredstvima nastavnog rada). Plan iskustava učenja i poučavanja (nekadašnji nazivi: artikulacija nastavnog rada, organizacija i

struktura nastave, tok nastavnih aktivnosti) u efikasnoj nastavi treba da bude pregledan i tako jasan da ga može realizovati i bilo koji stručno-metodički kompetentan nastavnik, a da se u nastavni proces u potpunosti uključi svaki učenik.

Zato u ovom stadiju treba predvidjeti ostvarivanje odgovarajućih procesualnih temeljnih kvaliteta rada učenika.

OBEZBJEĐIVANJE MATERIJALNO-TEHNIČKE OSNOVE NASTAVNOG RADA

U ovom stadiju plana efikasne razredne nastave u obrnutom dizajnu, nastavnik ne samo da evidentira, već ih pronalazi, izrađuje, umnožava, adaptira za učenje, vježbanje i djelotvorno poučavanje radi lakšeg postizanja željenih rezultata, posebno u oblasti trajnog razumijevanja stečenih znanja, razvijenih umijeća i sposobnosti.

Gnoseološko-didaktički nije prihvatljivo zanemarivanje, niti nago-milavanje takvih sredstava i materijala u efikasnoj nastavi. Didaktički smisao njihove primjene nije u postizanju očiglednosti same po sebi, već u očiglednosti u funkciji olakšavanja apstrakcije (indukcija, generalizacija) prilikom formiranja pojmova, izvođenja zaključaka, uočavanja kauzalnih veza između pojava, izvođenja reakcija, procesa, radnih operacija, pokreta, posebno kod djece sa preprekama u učenju i učešću (tj. sa tzv. posebnim potrebama), ali i svih ostalih učenika u efikasnoj nastavi.

Obezbijedena sredstva su didaktički adekvatna u onoj mjeri u kojoj olakšavaju ostvarivanje predviđenih procesualnih i ishodišnih temeljnih kvaliteta rada učenika.

OSTVARIVANJE KLJUČNIH KVALITETA RADA UČENIKA U EFIKASNOJ RAZREDNOJ NASTAVI

Ključni procesualni i ishodišni temeljni kvaliteti rada učenika ostvaraju se u okviru didaktički prikladnih modela efiksane razredne nastave.

Na početku časa (ili blok časa) efikasne nastave neophodno je za što kraće vrijeme efektno uvesti učenike u suštinu poučavanja, učenja i vježbanja u okviru dotične nastavne jedinice. Tada se izaziva pažnja i pokreće motivacija učenika, najavljuje cilj rada, ponavlja prethodno obrađivano tangentno gradivo, postavljaju zadaci, stavljaju u funkciju tehnička pomagala, uređaji i nastavna sredstva, daju uputstva za rad, eventualno formiraju parovi ili grupe učenika.

Poslije upečatljivog početka (fokusa), preporučuje se zajednički pregled (ispisanih) osnovnih ciljeva predstojećeg poučavanja i učenja, kao i očekivanih rezultata rada učenika i dokaza da su oni postignuti.

Poželjno je u heurističkom razgovoru nastavnika i učenika objasniti nepoznate riječi ključne za razumijevanje suštine sadržaja koji će se obrađivati.

Pedagoško-psihološki smisao uvođenja učenika u djelotvoran nastavni proces je „izazivanje pozitivnih osećanja i motivisanje učenika za kontinuiran i istrajan rad, učenje i ponašanje“ (Pedagoški leksikon, 1996:375).

Na početku nastavnog procesa povoljan razmještaj radnih mjesta učenika, prijatno okruženje u učionici i pozitivna emocionalna atmosfera mogu biti plodotvorni motivacioni faktori prilikom uvođenja učenika u savremenu razrednu nastavu.

Odabranim emocionalnim sredstvima motivisanja (kao što su lična podrška, prikladan humor, zabavna aktivnost) učenici se mogu efikasno i racionalno uvesti u nastavu.

Obrađivanje novih programskih sadržaja je etapa efikasnog nastavnog procesa u kojoj učenici pod rukovodstvom nastavnika usvajaju nova znanja (činjenice, pojmove, zakonitosti, pravila, stavove i ostale generalizacije), povezuju ih sa prethodno naučenim gradivom i klasifikuju u sopstveni sistem saznanja, stiču vještine, učvršćuju navike, razvijaju sposobnosti i osobine ličnosti.

U ovoj etapi neophodno je stvoriti uslove da učenik u svojoj svijesti poveže novi nepoznati sadržaj sa ranije usvojenim (poznatim) gradivom. Takvi trenuci uspješnog shvatanja nepoznatih sadržaja i njihovog nadovezivanja na poznate sadržaje i čine suštinu neprekidnog procesa saznanja u svim etapama nastave, ali najprisutnijeg u etapi obrade novih sadržaja. Tada u najvećoj mjeri i nastaju novi kvaliteti u znanju, vještinama, sposobnostima i ostalim obrazovno-vaspitnim rezultatima i razvojnim potencijalima učenika. Za takve nastavne situacije karakteristično je intenzivno povezivanje učenja i poučavanja, te transformisanje školskog učenja u samoučenje, interaktivnog rada u samorad, obrazovanja u samoobrazovanje, vaspitanja u samovaspitanje.

Što je nastavnik u većoj mjeri stručno-metodički kompetentan i osposobljen za izvođenje efikasne nastave, uspješnije će realizovati zadatke na etapi obrade novih sadržaja. Stoga je neophodno da nastavnik čini sljedeće:

1. optimalno dimenzionira obim i dubinu novog gradiva prema strukturi i nivou predznanja i ostalih edukativnih potencijala učenika;

2. sadržajno-logički struktuirana programom predviđeno gradivo, određujući gnoseološko-didaktički funkcionalan redoslijed njihovog usvajanja;
3. omogućiti oslanjanje učenja novog gradiva na prethodno naučeni sadržaj;
4. organizuje posmatranje proučavanih predmeta (slika, crteža, pokreta) pomoću što većeg broja čula i adekvatnih instrumenata, uz izvođenje praktičnih operacija sa adekvatnim tehničkim priborom, te didaktički prikladno korišćenje primarnih i sekundarnih izvora novog znanja;
5. postavljanjem adekvatnih pitanja, zadataka, davanjem informacija, uputstava i povratnih informacija, pokreće maksimalno misaono angažovanje učenika, tj. adekvatnu primjenu misaono-logičkih operacija i
6. odmah poslije misaonog poimanja ili usvajanja određenog sadržaja (tj. faze proučavanja gradiva), provjerava nivo njihovog razumijevanja i organizuje ponavljanje shvaćenog radi njegovog zapamćivanja (faze učenja); pokazujući vlastitim primjerom u početku usvajanja programskih sadržaja novog predmeta ili nastavnog područja učenicima, kako ih treba saznati (učenje učenja);
7. didaktički osmišljeno i stručno – metodički prikladno primjenjuje i adekvatno kombinuje oblike, metode, sisteme i modele uobičajenog i/ili/ inovativnog inkluzivnog nastavnog rada; uvažavajući zakonitosti saznanog procesa (na mlađem uzrastu i kod učenika sa smetnjama u učenju) prevladuje induktivni put saznanja: od konkretnih primjera, zapažanja i činjenica, njihovom misaonom preradom do generalizacija–pojmovi, zaključaka; kod učenika starijeg uzrasta i iznadprosječnih, darovitih može se primjenjivati i deduktivni put saznanja – od generalizacija ka činjenicama, od pravila ka primjerima; provjeravanjem saznanja u praksi zatvara se saznajni krug.

Ishodišni kvaliteti rada učenika, posebno oni koji se ispoljavaju kao trajno relevantna znanja, vještine i navike, ostvaruju se u efikasnoj nastavi.

Vježbanje u efikasnoj nastavi biće efikasnije, ukoliko se uvažavaju opšti ili psihološko-didaktički zahtjevi, kao što su:

1. učenicima ne treba samo objasniti, već i praktično pokazati kako se određena radnja izvodi po elementima i u cjelini;
2. tokom vježbanja ne treba postavljati odjednom mnogo zahtjeva, već individualno odmjereno manje zahtjeva;
3. vježbanje će biti uspješnije ako je učeniku jasno ono što vježba, ako svjesno shvata način vježbanja i ako je maksimalno angažovan;

4. vrlo je važno da se vježbanje učini zanimljivim, jer zbog čestog ponavljanja ono može da bude monotono i dosadno;
5. ustanovljeno je da odobravanje pozitivnog uspjeha, pohvaljivanje, bodrenje i podrška od voditelja vježbanja (nastavnika) pozitivno utiče na usavršavanje vještina i formiranje navika;
6. ukazivanje na greške i zastoj u toku vježbanja trebalo bi da bude vrlo pažljivo, taktično, uvjerljivo, dobronamjerno, empatično, pedagoški tolerantno;
7. važno je da tokom vježbanja i sam učenik prati i ocjenjuje, koriguje i poboljšava svoje aktivnosti;
8. tekuće vježbe treba povezivati sa prethodnim i stvoriti pripremu za naredno vježbanje, čime se postiže ugrađivanje rezultata vježbanja u sistem povezanih radnji, vještina i navika;
9. neophodno je da vježbanje traje optimalno (ni predugo ni prekratko) vrijeme i da razmaci između pojedinih uvježbavanja ne budu dugi;
10. izvježbanost je dispozicija postignuta vježbanjem i pokazuje se u obliku okretnosti, spretnosti, virtuoznosti, umijjenja, vještine, navike u fizičkom, psihomotornom, radno-tehničkom području, ili u intelektualno-duhovnoj sferi (logičkom mišljenju, čitanju, moralnom rasuđivanju, estetskom doživljavanju) i
11. podstrijek u vježbanju može biti i takmičenje sa drugim i sa samim sobom.

EVALUACIJA KVALITETA RADA UČENIKA U EFIKASNOJ RAZREDNOJ NASTAVI

Tokom pripremanja, a i u realizaciji efikasne nastave, uspješan nastavnik stalno misli kao evaluator, postavljajući sebi pitanja:

- Po kojem kriteriju ću procjenjivati rad učenika?
- Koji su nesporazumi u vrednovanju znanja, razumijevanja, vrlina, produkata (radova) aktivnog učešća učenika u učenju najčešći i kako provjeriti da li su se desili?
- Šta bi bio dovoljno uvjerljiv dokaz razumijevanja ključnih programskih sadržaja?
- Koji zadaci moraju biti "crvene niti vodilje" nastavnog rada?
- Kako ću razlikovati učenike koji istinski razumiju programski sadržaj od onih koji ne razumiju?

Orijentacioni kriteriji procjene razumijevanja onog što učenici rade u efikasnoj nastavi mogu biti slični prikazanim u sljedećim tabelarnim pregledima.

Tabela 2: Kriteriji procjene učenikovog razumijevanja

Objašnjenje	Interpretacija	Aplikacija
*Tačno	*Značajno	*Efektivno
*Koherentno	*Perceptivno	*Djelotvorno
*Obrazloženo	*Bitno	*Tečno
*Sistematsko	*Ilustrativno	*Adaptivno
*Analitičko	*Otkrivajuće	*Graciozno
Perspektive	Saosjećanje	Znanje o sebi
*Provjerljivo	*Osjetljivo	*Samosvjesnost
*Otkrivajuće	*Otvoreno	*Metakognitivno
*Perceptivno	*Receptivno	*Prilagođavajuće
*Razumno	*Perceptivno	*Refleksivno
*Neobično	*Diskretno	*Mudro

(Prema: Haas, H. 2004, fotokopije).

Osnovni smisao evaluacije jeste unapređivanje procesa i poboljšanje rezultata učenja i poučavanja u efikasnoj nastavi.

Plan evaluacije treba da odgovara ciljevima lekcije, suštini poučavanja, aktivnostima učenika i osnovnim pitanjima.

Neophodno je da nastavnik primjenjuje dvije vrste evaluacije:

1. *formativnu ili formalnu evaluaciju* koja se primjenjuje u procesu učenja i poučavanja radi poboljšanja njegovog kvaliteta, a provodi se usmenim ispitivanjem, pismenim provjeravanjem, procjenom ilustracija, eseja, debata i ostalih produkata učenika i

2. *sumativnu ili sumarnu evaluaciju* koja se provodi na kraju određenog perioda (semestra, polugodišta, školske godine) radi utvrđivanja uspjeha učenika u usvajanju znanja, vještina, stavova, vrlina i učešća učenika, što se najčešće obavlja testiranjem, anketiranjem, sistematskim posmatranjem, itd. Prije testiranja treba odlučiti o tome koja znanja, vještine ili performanse treba ispitati, a predviđene su programom obrazovanja; zatim, koji nivo znanja ili performanse treba ispitati, kako će test izgledati i kojeg će obima biti.

Izborom i primjenom odovarajućih tehnika i mjernih instrumenata, metodološko-didaktički i stručno-metodički kompetentan nastavnik će sa učenicima izvršiti pretežno formativnu, a povremeno i sumativnu evaluaciju planiranih procesualnih i ishodišnih temeljnih kvaliteta rada

učenika u funkciji njihovog daljeg usavršavanja.

U efikasnoj razrednoj nastavi ne vrši se samo usmeno ispitivanje kvaliteta rada učenika, već sve češće pismeno, praktično i kombinovano.

Evaluacija procesualnih temeljnih kvaliteta rada učenika u efikasnoj razrednoj nastavi vrši se primjenom unaprijed pripremljenih mjernih instrumenata, kao što su: protokoli sistematskog posmatranja, skale procjene, ček liste, upitnici. Njihov sadržaj mora se odnositi na određene procesualne kvalitete ostvarene u planu iskustava učenja i poučavanja.

Najčešći vidovi ishodišnih temeljnih kvaliteta rada učenika su: kontrolni zadaci, lista pitanja za petominutno ili desetominutno ispitivanja, nizovi zadataka objektivnog tipa, testovi znanja, pravopisne i pismene vježbe, itd. Njihov sadržaj treba da bude relevantan za pouzdano utvrđivanje nivoa ostvarenosti imenovanih kvaliteta u okviru očekivanih ishoda u segmentu trajnog razumijevanja. Primjera radi, navodimo model evaluacije kvaliteta rada učenika u jednom mikroplanu efiksane razredne nastave.

Funkcije ocjene u efikasnoj nastavi su:

a) *dijagnostička* (indikator je nivoa i kvaliteta znanja, savladanosti vještina, razvijenosti navika i sposobnosti učenika; efikasnosti nastave, kvaliteta poučavanja i učenja, pokazatelj slabosti u radu);

b) *informativna* (obavještenje za učenika, nastavnika, roditelja, odjeljenje, školu, društveno okruženje, kvalitet toka i rezultata nastave);

c) *razvojno-stimulativna* (pokreće učenika na kontinuirano zalaganje i intenzivniji razvoj potencijala njegove ličnosti; podstiče roditelje i društvenu sredinu da obezbjeđuju povoljnije uslove za nastavu i obrazovanje; inicira angažovanje nastavnika i nadležnih institucija u inoviranju nastave) i

d) *regulativna* (predstavlja osnovu za prevođenje učenika u naredni razred i nivo škole) – (Branković – Ilić, 2004:332).

Primjera radi, navodimo jedan model evaluacije temeljnih kvaliteta rada učenika.

MODEL EVALUACIJE KVALITETA RADA UČENIKA U EFIKASNOJ RAZREDNOJ NASTAVI⁷

Razred: II4

Nastavni predmet: Srpski jezik i književnost.

Nastavno područje: Kultura izražavanja.

Nastavna jedinica: Pisanje čestitke

Tip časa: Obrada novog gradiva.

Metode i oblici rada: Metoda razgovora, metoda pisanih radova, metoda rada na tekstu, metoda ilustracije; frontalni rad, individualni rad, rad u paru.

Dominirajući model inovativne nastave: Rad u paru

1. Stadiji mikroplana nastave u obrnutom dizajnu

1. 1. Identifikacija željenih rezultata

Osposobljenost učenika za pravilno pisanje čestitke, kao i njeno izražajno usmeno izricanje.

1. 2. Određivanje prihvatljivih dokaza da su željeni rezultati postignuti

Praktičan stvaralački rad- pravilno napisana i ornamentima ukrašena čestitka.

Izražajno usmeno izrečena čestitka.

1. 3. Planiranje iskustava učenja i poučavanja

Zajedničke aktivnosti:

- igra „Mreža želja“;
- obrada nastavnog sadržaja – Pisanje čestitke;
- podjela učenika u parove i
- davanje uputstava za rad

Tandemsko vježbanje:

- individualni rad u paru i
- tandemska procjena i analiza rada.

Kooperativno vrednovanje rada

-Učenici uz pomoć nastavnika vrednuju postignuće u savladavanju forme i načina pisanja čestitke.

---

⁷ Djelimično tematski adaptiran model iz priloga u knjizi M. Ilića (2010). *Inkluzivna nastava*. Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet, str. 343 – 348.

1. 4. Obezbjedjivanje materijalno tehničke osnove nastavnog rada

- uzorci čestitki;
- papiri u boji i
- bojice i olovke za pisanje.

2. Tok i struktura inovativnog nastavnog rada

2. 1. Uvodna aktivnost

Čas započinje igrom „Mreža želja“ koja počinje tako što učenici stoje poredani u krug. Nastavnik uzima klupko, baca ga jednom učeniku i tako mu pošalje želju: „Želim ti puno zdravlja“. Učenik koji uhvati klupko obmotava kraj vune oko prsta i baca klupko drugom učeniku sa novom željom. Učenik koji uhvati klupko obmotava kraj vune oko prsta i sa novom željom šalje ga drugu, sve dok svi učenici ne budu obuhvaćeni mrežom želja. Zatim, nastavnik uzima klupko i namotava vunu, a učenici izgovaraju želje koje su poslali. Neke od želja se zapisuju na tablu, nakon čega se razgovara o rođendanima, praznicima i ostalim povodima za čestitanje.

2. 2. Obrada novog sadržaja (djelotvorno poučavanje)

Nakon toga učenici dobijaju uzorke nekoliko čestitki sa različitim tekstom. Glasno ih čitaju i na osnovu njih uvidjaju strukturu sadržaja (uvodna rečenica, čestitka, potpis) i kratkoću teksta. Na taj način uočavaju obilježja čestitke a na tabli se zapisuje:

Želje : Želim ti mnogo sreće! Želim ti da se Dejo zaljubi u tebe!
Želim ti puno petica! Želim ti sretan rođendan!

Napisana čestitka mora biti: čitljiva, razumljiva, kratka i srdačna.

Ako izgovaramo čestitku, treba da je izgovorimo: razgovjetno, izražajno, kratko, srdačno.

Nekoliko učenika jedni drugima izriču neke čestitke, a ostali pažljivo slušaju nakon čega ukazuju na eventualne pogreške pri čestitanju.

2. 3. Podjela učenika u parove kao i podjela materijala za rad

Učenici iz šešira izvlače papirić sa napisanim imenom druga kome će pisati čestitku (čestitke se pišu uzajamno), uzimaju papir u boji i bojice koje će koristiti u radu.

2. 4. Davanje uputstava za rad

U toku vježbanja učenici sjede sa drugom ili drugaricom čije ime izvuku iz šešira i jedni drugima pišu čestitke. Učenici sami biraju povod čestitanja. Pri tome paze na obilježja čestitke (kratkoća, srdačnost, čitkost, razumljivost), te upotrebu velikog slova na početku rečenice, u pisanju vlastitih imena ili imena praznika.

Kada napišu čestitku, ukrašavaju je ornamenamentima. Za rad imaju na raspolaganju 15 minuta.

2. 5. Tandemsko vježbanje

Individualno, a zatim interaktivno vježbanje učenika.

Učenici samostalno pišu čestitku. Nakon pisanja tandemski se pregleda i analizira njen sadržaj, uočavaju eventualne greške i vrši njihovo ispravljanje.

2. 6. Kooperativno vrednovanje rada

Učenici uruče čestitke jedan drugom, glasno ih pročitaju i uz pomoć nastavnika utvrđuju postignuće u savladavanju forme i načinu pisanja čestitke.

Temeljni kvaliteti rada učenika u inovativnoj nastavi

Ishodišni: fokus na proizvodu, sadržaj i bit,

Procesualni: udruživanje

Ček lista za procjenu uspješnosti učenika u pisanju čestitke

Mjerenje temeljnih kvaliteta rada učenika u inovativnoj nastavi.

Sadržaj i bit, fokus na proizvodu (uzorak tabele).

ČESTITKA	PAR I	PAR II	PAR III	PAR IV	PAR V	PAR VI	PAR VII	PAR VIII	PAR IX
čitka	1	3	1	1	3	3	2	1	3
srdačna	2	3	3	1	3	3	2	2	1
kratka	2	3	3	1	2	2	2	3	3
razumljiva	1	3	2	1	3	2	2	1	2
UKUPNO	6	12	9	4	11	10	8	7	9

Bodovi: 1, 2 i 3.
Ocjene: odličan: 11, 12 bodova; vrlo dobar: 8, 9, 10 bodova; dobar: 5, 6, 7; dovoljan: 3, 4.

Udruživanje

Skala procjene – Efikasnost rada u paru (ERUP)

1. Radeći u paru na ovom času nisam osjetio strah da neću uspjeti napisati čestitku.

TAČNO NE ZNAM NETAČNO

2. Pisanje čestitke bolje sam savladao radeći u paru, nego da sam to radio sam.

TAČNO NE ZNAM NETAČNO

3. Važno mi je šta drug sa kojim sam radio, misli o tome kako sam napisao čestitku.

TAČNO NE ZNAM NETAČNO

LITERATURA

1. Branković, D., Ilić, M. (2005). *Osnovi pedagogije*. Banja Luka: Comesgrafika;
2. Ilić, M. (2010). *Inkluzivna nastava*, Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet;
3. Ilić, M. (2005). *Planiranje efikasne nastave u obrnutom dizajnu*, Banja Luka: Naša škola, br. 1 – 2. str. 141 – 158;
4. Muminović, H. (2003). *Mogućnosti efikasnijeg učenja i nastavi*. U knjizi: *Inkluzija u školstvu BiH*. Sarajevo: Filozofski fakultet.
5. *Pedagoški leksikon* (1996), Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva;
6. Stevanović, M. (2000), *Modeli kreativne nastave*. Tuzla: R & S.
7. <http://www.middleweb.com/schlechty.html>